

ΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΕΝ ΤΗ, ΕΛΛΗΝΙΚΗ, ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ,

ΥΠΟ

ΑΜΙΑΚΑ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Κατὰ τὴν πρό τινων μηνῶν γενομένην ἐν Ἑλβετία διεθνή σύσκεψιν τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογίας διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ τρόπου τῆς ἐπιστημονικῆς συνεργασίας τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιστημονικῶν θεολογικῶν σχολῶν, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν γενομένων ἀνακοινώσεων περὶ τῶν τάσεων τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς διαφόρους χώρας καὶ ἐκκλησίας, ἀνέπτυξα τὰς παρ' ἡμῖν τάσεις τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ὡς κατωτέρω. Εἰς τὰ ἐκεῖ περὶ τοῦ θέματος τούτου λεχθέντα προσέθεσα τώρα εἰς τινα σημεία, μερικὰς ἐπὶ πλέον σκέψεις μου :

Δὲν ἤμην προπαρασκευασμένος νὰ ὀμιλήσω σήμερον περὶ τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῆς τάσεων καὶ ἐπιδιώξεων, ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις εἰς ὅσα εἶπεν ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος καθηγητῆς κ. Zenkovsky¹.

Ὁ καθηγητῆς Zenkovsky ὀμίλησε περὶ τῆς παραδοσιαρχίας (traditionalismus) γενικῶς καὶ ἰδιαιτέρως ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐξέθεσε τὴν σημασίαν αὐτῆς, ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀναπτύξεώς της ἐν τῷ Α' ἐν Ἀθήναις Ὁρθοδόξῳ Θεολογικῷ Συνεδρίῳ.

Ἐκαστος ἐξ ὑμῶν γνωρίζει καὶ τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς παραδοσιαρχίας αὐτῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προκειμένου ὅμως περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας αὕτη ἔχει πολλαχῶς παρεξηγηθῆ οὐ μόνον παρὰ πολλῶν δυτικῶν (ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων), ἀλλ' ἀκόμη καὶ παρὰ πολλῶν ὀρθοδόξων θεολόγων, ἑλλήνων καὶ σλαύων.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παρέχει, ὡς γνωστόν, σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Διὰ πολλοὺς ὅμως καὶ ποικίλους λόγους ἐπικρατεῖ μεγάλη σύγχυσις καὶ παρεξήγησις ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν, οὐσίαν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς παραδόσεως καὶ δὴ οὐ μόνον παρὰ τοῖς ξένοις ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τούτοις τοῖς ὀρθοδόξοις. Φοβοῦμαι ὅτι ἂν θέσετε τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἰς διαφόρους ὀρθοδόξους θεολόγους δὲν θὰ λάβητε πιθανῶς

1. Κατὰ τὴν ὡς ἄνω γενομένην σύσκεψιν, τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν ἀντεπροσώπευσαν ὁ καθηγητῆς Zenkovsky τοῦ ὀρθοδόξου ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Παρισίων καὶ ὁ γράφων.

τὴν αὐτὴν παρὰ πάντων ἀπάντησιν, διὰ τὸ διάφορον τῆς ἐννοίας τὸ ὁποῖον ἀποδίδουν εἰς ταύτην. Εἶναι γνωστόν, ὅτι πολλοὶ ὀρθόδοξοι θεολόγοι ὀλιγότερον θεολογικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς σκεπτόμενοι συγχέουν τὴν κυρίως Ἱερὰν Παράδοσιν, τὴν ἐκ μέρους τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας γνωριζομένην ὡς συμπλήρωμα καὶ ἐρμηνείαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὡς πρὸς τὰς ἐν αὐτῇ περιεχομένας δογματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας, μὲ τὴν δευτερεύουσαν καὶ τὴν μεταγενεστέραν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ τὸ ἔθιμον ἀκόμη, τὰ ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους λεπτομερείας τοῦ καθόλου ἐκκλησιαστικοῦ βίου.

Πολλοὶ δυτικοὶ θεολόγοι (ιδίᾳ διαμαρτυρούμενοι), ἐπὶ τῆς ἀπαραδέκτου αὐτῆς συγχύσεως καὶ ἐπὶ ὅλως ἐμπειρικῶν ἐξωτερικῶν παρατηρήσεων βασιζόμενοι μετὰ πολλῆς εὐκολίας καὶ ἀφελοῦς ἐπιπολαιότητος ἀποφαίνονται εἰς σοφὰ κατὰ τὰ ἄλλα αὐτῶν συγγράμματα, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι οἷονεὶ παραδεδομένη εἰς τὴν κακῶς ἐννοουμένην παραδοσιαρχίαν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε αὕτη εἶναι ἐκκλησία ἀπολιθωμένη καὶ τὸ πολὺ πολὺ ἀπλῶς καὶ ἀποκλειστικῶς λατρεύουσα (μηχανικῶς δὲ) Ἐκκλησία! Ἔστιν προφανές ὅτι εἰς τὰς κρίσεις ταύτας καταντᾷ τις εὐκόλως ὅταν ἀγνοῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἱστορικὰς συνθήκας καὶ προϋποθέσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζησε καὶ ἐξελίχθη ἀπὸ τῆς κλαστικῆς ἐποχῆς τῶν ἐπὶ τὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων μέχρι σήμερον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν καὶ σημασίαν τῆς λατρείας αὐτῆς.

Πρὸς σαφῆ ἐν τούτοις κατανόησιν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὰ σπουδαῖα ἱστορικὰ γεγονότα τὰ κατ' ἐξοχὴν μέχρι σήμερον χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς τῆς Ὁρθοδοξίας.

Εἶναι γνωστόν ὅτι μετὰ τὸ μέγα σχίσμα τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἠγούμενον καὶ πνευματικῶς κυριαρχοῦν ἔθνος ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ (τῶν ἁγίων, σλαύων καὶ λοιπῶν ὀρθόδοξων ὄντων εἰσέτι νεοφύτων ἐν τῷ Χριστιανισμῷ καὶ τῇ Ὁρθοδοξίᾳ καὶ μηδὲν εἰς ταύτην πνευματικῶς εἰσφερόντων), ἔνεκα τῶν τυχῶν του καὶ τῆς τελικῆς του ὑποδουλώσεως εἰς τοὺς Ἀραβὰς καὶ Τούρκους κατεπιέζετο ἀφαντάτως καὶ περιορίζετο ἀπιστεῦτως ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυρίως ἀνάπτυξιν. Ὁ δεσπότης ἀπηγόρευε πᾶσαν μόρφωσιν ἀκόμη καὶ τὴν στοιχειωδέστεραν τῶν ὑποδούλων αὐτῷ χριστιανῶν, καὶ οὕτως οὗτοι ἦσαν ἐπὶ αἰῶνας ἀπεστερημένοι πάσης πνευματικῆς μορφώσεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως. Ἐνεκα τούτου κατὰ φυσικὸν λόγον τὸ ἐπίπεδον τῆς μορφώσεως ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ κατῆλθεν αἰσθητῶς καὶ ἡ παράδοσις ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς παραδοσιαρχίας ἀνέλαβε τὸν κύριον αὐτῆς ρόλον.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς εὐρίσκεται καὶ τοποθετεῖται ἡ γινομένη παρεξήγησις.

1. Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνοῦ, Εἶναι ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ ἐκκλησία μόνον κοινωνία λατρείας; Ἀθῆναι 1904.

Τὸ γεγονός δτι τὸ μορφωτικὸν ἐπίπεδον κατῆλθε δὲν σημαίνει ποσῶς, ὅτι διὰ τούτου μετεβλήθη κατὰ τι, καὶ οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον αὐτὴ ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας. Αἱ δὲ ἐπικρίσεις κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας βασιζόνται κυρίως ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς καταπτώσεως τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου καὶ εἶναι συνεπῶς ὅπως ἄδικοι καὶ ἀδικαιολόγητοι. Παρεξηγεῖται δὲ μάλιστα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο χονδροειδῶς οὐ μόνον ἡ ἔννοια καὶ ἡ σημασία τῆς λατρείας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ἔννοια τῆς παραδοσιαρχίας, εἰς τὴν ὁποίαν (καλῶς ἐννοουμένην) καὶ ὀφείλεται κυρίως ἢ εἰς τὸ ἀκέραιον διάσωσις τῆς χριστιανικῆς πίστεως τοῦ καταδυναστευομένου καὶ ἐν μέσῳ παντοίων ὕλικῶν, ἡθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀντιξοοτήτων ζῶντος πληρώματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Δὲν κατέπεσε λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία, ὡς διῆχουρίζονται τινες καὶ δὲν περιέπεσε εἰς μηχανικὴν παραδοσιαρχίαν, οἶονεὶ διὰ ταύτης ἀπωλέσασα τὴν τε χριστιανικὴν καὶ τὴν ὀρθόδοξον συνείδησιν¹, ἀλλ' ἀπλῶς ἐξέλειψαν αἱ πνευματικαὶ προϋποθέσεις καὶ δυναμικότητες πρὸς περαιτέρω ἐξέλιξιν καὶ οὕτως, ἐν τινι μέτρῳ φυσιολογικῶς, ἐσταμάτησεν αὐτὴ ἄχρι καιροῦ. Διὰ τοῦ πλουσίου ὁμως περιεχομένου τῆς παραδόσεώς της συνετηρήθη ἐπαρκέστατα καὶ ἀκμαιότατα αὐτὴ μέχρις οὔ, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν δεινῶν καὶ περιορισμῶν, ἢ ὕφισταμένη εἰς τὸ πλήρες συνείδησις καὶ τῆς μέχρι τοῦδε δημιουργηθείσης καταστάσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διὰ τῶν ἀπὸ τοῦδε ἀποκτωμένων νέων δυνάμεων ἐπιστροφῆς εἰς τὴν διακοπεῖσαν, ὠδήγησεν εἰς τὴν περαιτέρω ἐπὶ τὰ πρόσω ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν καὶ ἤρξατο οὕτως ἐμφανιζομένη ἡ ἔντονος προσπάθεια πρὸς πραγματικὴν πνευματικὴν ἀνόρθωσιν.

Τὸ πνεῦμα συνεπῶς, παρὰ τὰ ὑπὸ τινων πιστευόμενα, δὲν ἐξέλειψεν ὀλοτελῶς, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἀπόδειξις ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, παρὰ τὴν γενικωτέραν ἔλλειψιν μορφώσεως καὶ εὐρυτέρας πνευματικῆς κινήσεως, ἐκ τοῦ πάντοτε κυριαρχοῦντος ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἑλληνικοῦ Γένους ἀνεδείχθησαν, καὶ τότε ἀκόμη, μερικοὶ—ὄχι βέβαια πολλοὶ—θεολόγοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀριστοὶ καὶ τῶν ὁποίων τὸ φῶς ἐφώτισε πολὺ πέραν τοῦ περιορισμένου ὀρίζοντος τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας.

Οἱ θεολόγοι οὗτοι, ἐξ ἰδίας αὐτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρωτοβουλίας, ἐμορφώθησαν ἐν τῇ Δύσει, κατὰ πρῶτον καὶ εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ῥωμαιοκαθολικὰ ἐκπαιδευτικὰ θεολογικὰ ἰδρύματα, καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν Μεταρρυθμίσειν καὶ εἰς προτεσταντικά. Εἰσερχόμενοι ὁμως οὗτοι εἰς τὰ ὡς ἄνω δυτικὰ ἐκπαιδευτήρια ἐστεροῦντο προφανῶς, διὰ τὴν παντελῆ σχεδὸν ἔλλειψιν θεολογικῶν σχολῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ὁρθοδόξῳ

1. Αὐτὸ προεβλήθη ἐκάστοτε καὶ ὡς δικαιολογία τῆς παρ' ἡμῖν ἐξαπολυθείσης προτεσταντικῆς ἰδίᾳ προπαγάνδας, ἥτις μάλιστα ἀκριβῶς διὰ τὸ ἀντίθετον καὶ διὰ τὴν δύναμιν τῆς παραδόσεως ἀπεδείχθη ματαιοπονοῦσα.

Ἐκκλησίᾳ οἰασθήποτε ἢ τοῦλάχιστον ἐπαρκοῦς ὀρθοδόξου θεολογικῆς προ-
 παιδεύσεως. Ἡ κατ' ἴδιαν μελέτη καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν παλαιότερων ποθη-
 γέτησις αὐτῶν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν τὰ μόνα προπαιδευτικὰ ἐφόδια
 των. Οὕτω δ' οὗτοι ἐντελῶς φυσικῶς καὶ ἀσυνειδήτως ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν
 ἐπίδρασιν καὶ ἐπιρροὴν τῆς δυτικῆς Θεολογίας (ῥωμαιοκαθολικῆς ἢ προτε-
 σταντικῆς) τὴν ὁποίαν ἐσπούδαζον. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς τὴν
 Ἀνατολήν ἀνελάμβανον οὗτοι ὡς οἱ μόνοι καὶ ἐλάχιστοι ἀριθμητικῶς ἀνώ-
 τεροι θεολόγοι ἐπιστήμονες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας νὰ
 διδάξουν καὶ ἐν πολλοῖς νὰ διατυπώσουν εἰς νέαν γλῶσσαν τὰς ὀρθοδόξους
 σκέψεις των καὶ πολλὰς καὶ τὰς δογματικὰς των διδασκαλίας. Πρὸς τοῦτο
 ὅλως φυσικῶς ἐχρησιμοποιοῦντο τὰ ἐν τῇ Δύσει ἀποκτηθέντα φῶτα, μέχρι
 καὶ αὐτῆς τῆς μεθόδου καὶ τοῦ συστήματος τῆς διατυπώσεως. Ἡ διὰ τοι-
 οῦτων μέσων ἀνάπτυξις τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας δὲν ἐγένετο πάντοτε
 ἐπιτυχῶς, ἡ δ' ἐπιχειρουμένη προσαρμογὴ ἄφινεν ἔκδηλα καὶ σαφῆ τὰ ση-
 μεῖα τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐπίδρασεως τῆς δυτικῆς Θεολογίας. Οὕτω δὲ καὶ ἡ ὀρ-
 θόδοξος Θεολογία εἰσῆρχετο ἀσυναισθήτως εἰς τὰ σχέδια καὶ συστήματα
 τοῦ θεολογικοῦ σχολαστικισμοῦ τῆς Δύσεως. Τοῦτο, ὡς ἐλέχθη, ἐγένετο προ-
 φανῶς διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκοῦς ὀρθοδόξου θεολογικῆς προπαιδεύσεως καὶ
 σταθερῶν κριτηρίων ἱκανῶν νὰ διακρίνουν ἐπακριβῶς τὰ τυχόν ὠφέλιμα καὶ
 ἀφομοίωσιμα ξένα στοιχεῖα, τῶν ξένων καὶ ἀπροσαρμόστων. Μόνον δ' ἡ
 ζῶσα καὶ προφορικῆ παραδόσις καὶ τὸ ὀρθόδοξον ὑποσυνείδητον ἐπεβάλλοντο
 διὰ τὴν ἀποφυγὴν πλήρους πρὸς τὴν δυτικὴν θεολογίαν ἀφομοιώσεως. Ταῦτα
 ὅμως δὲν ἦσαν πάντοτε ἀρκούντως ἰσχυρὰ διὰ νὰ ἀποφευχθῆ δι' αὐτῶν καὶ
 μόνον ἡ ἀσυναισθήτως διενεργουμένη ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς οἱ νεώτε-
 ροι θεολόγοι, ἀποκτήσαντες ἐν τῷ μεταξύ ἰσχυρότερα καὶ θετικώτερα ὀρ-
 θόδοξα κριτήρια, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν σήμερον εὐκρινῶς. Οὕτω μόνον
 νοεῖται ἡ προγενεστέρα ἐξέλιξις τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ
 ὀφείλεται ἡ σειρὰ τῶν διαφορῶν λεγομένων ὀρθοδόξων ὁμολογιῶν τοῦ 17ου
 αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μέχρις ἡμῶν ἐξηκολούθουν νὰ
 θεωρῶνται ὡς βασικαὶ καὶ οἰονεὶ ἀϋθεντικαὶ διατυπώσεις τῆς ὀρθοδόξου
 πίστεως¹.

Μεταγενεστέρως καὶ κυρίως εἰς σύγχρονον ἐποχὴν ἐπισταμένη ἐπιστη-
 μονικὴ ἔρευνα τῶν ἑλλήνων ὀρθοδόξων θεολόγων ἀπέδειξε σαφῶς ὅτι
 πολλὰ στοιχεῖα τῆς μεταγενεστέρας ταύτης ὀρθοδόξου Θεολογίας δὲν ἦσαν
 αὐστηρῶς καὶ γνησίως ὀρθόδοξα, παρεισφρήσαντα καὶ ἀσυναισθήτως υἱοθε-
 τηθέντα ἐκ τῆς Θεολογίας τῆς Δύσεως. Αὐταὶ αἱ ὡς ἄνω λεγόμεναι ὁμολο-
 γίαι τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τὰς ὁποίας ὑπηγόρευσε καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὴν

1. Βλέπε ἐναρκτήριον λόγον μου τοῦ Α' ἐν Ἀθήναις Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδό-
 ξου Θεολογίας Η, S. Alivisatos, Procès Verbaux du Premier Congrès de Theo-
 logie Orthodoxe à Athènes, Athènes 1939.

ὀρθόδοξον Θεολογίαν ἢ τότε ὑφισταμένη και ἐξ ἀνάγκης ἱστορικῆς βέβαια προελθοῦσα μόδα τῶν προτεσταντικῶν ὁμολογιῶν πίστεως πρόκειται ὡς ἀναμφισβήτητα μνημεῖα τῆς κατὰ τε μέθοδον, σύστημα, ἐμφάνισιν, και περιεχόμενον δυτικῆς θεολογικῆς ἐπιδράσεως. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων δὲν εἶχε καμμίαν ἀνάγκην νεωτέρων ὁμολογιῶν διατυπώσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἱκανῶς ὑπ' ἐκείνων διατυπωθείσης και ἱκανῶς ἀναπτυχθείσης ὑπὸ τῶν μεγάλων Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ἀκόμη και τῶν μεταγενεστέρων, ὡς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τῶν μυστικῶν θεολόγων τοῦ 12ου αἰῶνος και ἄλλων. Ἡ μετὰ τῶν ξένων ὁμως ἀπροπαράσκευος θεολογικῶς θετικῆ ἢ ἀρητικῆ ἐπαρῆ και σχέσις και ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὐεξήγητος ἀπροσεξία ὡς πρὸς τὸ ἀθθεντικὸν τοῦ καθορισμοῦ τοιούτων ζητημάτων ἐκ μόνης τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ᾠδήγησαν εὐχερῶς εἰς τὴν σύνταξιν τοιούτων ὁμολογιῶν κατὰ τὴν κρατοῦσαν τότε συνήθειαν, αἱ ὁποῖαι ὁμως φέρουν ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη ἐν ἑαυταῖς τῆς δυτικῆς ἐπιδράσεως (εἴτε ῥωμαιοκαθολικῆς εἴτε προτεσταντικῆς) και διὰ τὰς ὁποίας τόσα παρά τε ἡμετέρων και ξένων ἐγράφησαν σοφὰ κατὰ τὰ ἄλλα συγγράμματα.

Ἡ ἐσφαλμένη ἀντίληψις ὅτι αἱ ὁμολογίαι αὐταὶ (τοῦ Μογίλα, τοῦ Δοσιθέου, τοῦ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως κλπ.) ἀντιπροσωπεύουν ἐν τῷ συνόλω τὴν γνησίαν και αὐστηρὰν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἔπαυσεν ὑφισταμένη σήμερον εἰς τὴν ὀρθόδοξον Θεολογίαν.

Κατὰ δὲ τὸ ἐν Ἀθήναις συγκροτηθὲν Ἀ' Συνεδριον τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας τοῦ 1937¹, τὴν σημασίαν τοῦ ὁποίου ἐτόνισεν ὁ καθηγητῆς κ.

1. Εἰς προσφάτως δημοσιευθεῖσαν μελέτην περὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, ἐν ἣ περιελήφθη πᾶν περίπου βιβλίον ἐκκλησιαστικὸν και ψυχοφελὲς ἀκόμη ἴσως, διὰ τὸν ὄγκον τῶν μνημονευομένων βιβλίων, παρωράθη οὐ μόνον ὁ τονισμὸς τῆς ἐννοίας και σημασίας τοῦ Ἀ' Πανορθοδόξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου, ἀλλὰ και ἡ ἀνάπτυξις και μνεῖα κἂν τοῦ τόμου τῶν πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου, τοῦ και ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὡς θεολογικοῦ συλλογικοῦ συγγράμματος βραβευθέντος, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται σοφάταται θεολογικαὶ μελέται και συζητήσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὲς και αὐτοῦ τοῦ σ. τῆς ὡς ἄνω μελέτης.

Ὡς γνωστὸν ἢ σημασία τοῦ Ἀ' τούτου Θεολογικοῦ Συνεδρίου, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ὡς ἄνω μνημονευθεῖσαν μελέτην παρεπιπτόντως ἀναφέρεται ἀπλῶς και μόνον (sic!) και οὐχὶ ἀνακριβῶς ὡς ἐπίδρασις τῆς νεωτέρας οἰκουμενικῆς κινήσεως, εἶναι μεγίστη οὐ μόνον διὰ τὴν πρώτην ἐπιτυχεστάτην προσπάθειαν συγκεντρώσεως, μετὰ τὸ σὺ ν α ἰ ὡ ν α ς, και συνεργασίας ὄλων τῶν ἐπιστημονικῶν θεολογικῶν δυνάμεων τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, και Ἐκκλησίας, ἀλλὰ και διὰ τὴν κατ' αὐτὸ και δι' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν στερεὰν βάσιν και ἀφετηρίαν τῆς περαιτέρω ἐξελιξέας και ἀναπτύξεως τῆς νεωτέρας θεολογικῆς ἐν τῇ καθόλου Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ ἐπιστήμης. Αἱ ἀπὸ τοῦ ἑτους ἐκείνου ἀρχίσασαι και μέχρι σήμερον ὑφιστάμεναι παγκόσμιοι πολιτικαὶ ἀνωμαλίαι, εἰς τὰς ὁποίας πρώτην θέσιν κατέ-

Zenkovsky, τόσον ἐγὼ ἐν τῷ ἑναρκτηρίῳ μου λόγῳ ὡς Πρόεδρος αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἄλλοι ἡμέτεροι (ἰδίᾳ ὁ ἀείμνηστος Ἄρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος) καὶ ξένοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἐτόνισαμεν, ὅτι αἱ ὁμολογίαι αὐταὶ διὰ τὴν ἐκδηλον ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν τῆς ξένης Θεολογίας, δὲν ἀναγνωρίζονται πλέον ὡς γνήσιαι καὶ ἐπίσημοι ὁμολογίαι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνος ὑπὸ τῶν Τούρκων, καθ' ἣν σημειοῦται ἡ μεγαλυτέρα πνευματικὴ καταπτώσις τῆς Ἐκκλησίας μας, ὡς ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσα ἑλληνικὴ Θεολογία, κατ' ἐπίδρασιν τῆς δυτικῆς, διατηρεῖ πάντοτε τὴν ἔναντι τῶν λοιπῶν (σλαυικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον) ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν ὑπεροχὴν καὶ ἐπιβολὴν τῆς, ἡ δὲ Θεολογία τούτων ὅλως φυσικῶς διὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτὴν καὶ κατὰ παράδοσιν ἄλλως τε, ἀκολουθεῖ τὴν ἡγουμένην ἑλληνικὴν θεολογικὴν σκέψιν ἀνεξελέγκτως καὶ παραλαμβάνει οὕτω καὶ αὐτὴ ἀσυναίσθητως τὰ κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰσχωρήσαντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον Θεολογίαν ξένα στοι-

χοῦν οἱ ὀρθόδοξοι λαοί, ἠμπόδισαν, ὡς γνωστόν, τὴν ἐξακολούθησιν τῆς κατὰ πλήρη ἑλληνικὴν πρωτοβουλίαν ἀρξαμένης σπουδαιότητος ταύτης διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς συνεργασίας καὶ κινήσεως. Οὕτως ἡ γενομένη ἐν τῷ Πανορθόδοξῳ ἐκείνῳ Συνεδρίῳ τῶν Ἀθηνῶν ἐργασία παρέμεινεν, οὕτως εἶπειν, ἡ μόνη ἀπαρχὴ συνεργασίας ἀλλὰ καὶ ἡ συνισταμένη τῆς ὅλης νεωτέρας θεολογικῆς σκέψεως ἐν τῇ νεωτέρῳ ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ. Εἶναι δὲ σπουδαῖον ὅτι ἡ ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ γενομένη ἐργασία θὰ εἶναι ἡ ἀφετηρία καὶ τῆς περαιτέρω συντονισμένης θεολογικῆς ἐργασίας καὶ ἐξελίξεως, εὐθύς ὡς αἱ καιρικαὶ συνθήκαι τὸ ἐπιτρέψουν, διὰ τῆς συγκροτήσεως τῶν ἔκτοτε μελετωμένων νέων θεολογικῶν συνεδρίων, τὰ ὅποια θὰ ἐπακολουθήσουν εἰς τὰς διαφόρους ὀρθοδόξους χώρας. Λυποῦμαι δ' ὅτι αὐτὴ ἡ σπουδαιότης σημασία τοῦ Α' ἐν Ἀθήναις Συνεδρίου τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας οὐ μόνον δι' ὀλόκληρον τὴν ὀρθόδοξον Θεολογίαν, ἀλλ' ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν ἑλληνικὴν παρωράθη μέχρι σχεδὸν καὶ ἀπλῆς κἂν μνείας αὐτοῦ! εἰς μελέτην δ' ἑλληνικὴν, περὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης! εἰς στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Συνέδριον τοῦτο διὰ τε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συγκροτήσεώς του, τὴν ὀργάνωσιν, τὸ περιεχόμενον καὶ τοὺς σκοποὺς του καὶ διὰ τὴν ἀνυπολόγιστον ἀξίαν αὐτοῦ, τιμᾷ ἰδιαιτέρως τὴν ἑλληνικὴν θεολογίαν καὶ τὴν θεολογικὴν Σχολὴν Ἀθηνῶν, αἱ ὅποια ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ. Ἡ πρωτοβουλία αὐτῶν, ἔστω καὶ ἐπὶ παρασιωπήσει τοῦ κυρίως αὐτοῦ αὐτουργοῦ, οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ παροραθῇ καὶ παρασιωπηθῇ εἰς ἀξιώσεις ἔχουσαν μελέτην περὶ τῆς νεωτέρας Θεολογίας διότι προφανῶς διὰ τοιοῦτον τίτλον διὰ τὴν νεωτέραν θεολογικὴν ἐξέλιξιν ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ δὲν θὰ ἠδιαφόρουν ἄλλοι διὰ τὴν σημασίαν του! Ἡ σημασία τοῦ Συνεδρίου καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς συγκροτήσεώς του συνεχῶς, ὡς γνωστόν, ἐξαιρεται ὑπὸ τῶν ξένων θεολόγων ὀρθοδόξων καὶ μὴ, ἡ δὲ ἐργασία αὐτοῦ θεωρεῖται ὑπ' αὐτῶν ὡς ἡ πρώτη πηγὴ πληροφορίας περὶ τῆς νεωτέρας ἀναπτύξεως τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ τῶν τάσεων αὐτῆς καθόλου. Τὸ ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ μελέτῃ περὶ τοῦ Συνεδρίου καὶ τοῦ τόμου τῶν πρακτικῶν του κενὸν ἀδικεῖ προφανῶς αὐτὴν τὴν μελέτην καὶ τὸν γράψαντα διὰ τὴν διπλὴν σημασίαν τοῦ παρουσιαζομένου κενοῦ.

χειά και ἀναπτύσσει παραιτέρω αὐτὰ ὡς γνησίως ὀρθόδοξα, ἐφ' ὅσον οὐδαμόθεν ἠγέρθη τις κατ' αὐτῶν ἀντίρρησης. Οὕτως, ὀλόκληρος ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, ἀπλῶς διὰ τὰς (παροδικὰς) καιρικὰς συνθήκας και ἐπὶ σχετικῶς μακρὰν περίοδον χρόνου μέχρι και ἡμῶν ἐξικνουμένην, υἱοθετεῖ αὐτὰ και τὰ ἐμφανίζει ὡς γνησίως ὀρθόδοξα. Πολλῶν μάλιστα ἐξ αὐτῶν διὰ τῶν ἀπλοῦκωτέρων θεολόγων ἐξαίρεται ἡ γνησιότης, ἀποδεικνουμένη κατ' αὐτούς, συγκριτικῶς ἐκ τῆς ἀπαραλλάκτου τηρήσεως αὐτῶν και ἐν τῇ ῥωμαιοκαθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνῶ δὲν πρόκειται περὶ παραλλήλου και παραπλεύρου παραδόσεως και ἐξελίξεως, ὡς ἐν ἄλλοις σημείοις τῆς πίστεως και τῆς θεολογικῆς ἀναπτύξεως, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ τῆς κυρίως πηγῆς, ἐξ' ἧς ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀσυναισθῆτως τὰ ἠντλησε και τὰ προσέλαβε και προσωρινῶς μόνον τὰ υἱοθέτησε.

Ποία εἶναι λοιπὸν ἡ ἔναντι τοῦ σημείου και τοῦ καθεστῶτος τούτου, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, θέσις και τάσις, τῆς συγχρόνου ὀρθοδόξου Θεολογίας, τοῦλάχιστον τῆς ἐλληνικῆς;

Αἱ τάσεις αὐταί, ὡς ἀνεπτύχθη και ἐν τῷ Α' Συνεδρίῳ τῆς Ὀρθόδοξου Θεολογίας, συνίστανται εἰς τὴν συστηματικὴν ἀνίχνευσιν και ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀσυναισθῆτως εἰσχωρησάντων ξένων στοιχείων εἰς τὴν ὀρθόδοξον Θεολογίαν και εἰς τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς εἰς τὴν καλῶς νοουμένην παραδοσιαρχίαν, τὴν πλήρη τοῦτέστι ἀποκατάστασιν τῆς παλαιότερας πατερικῆς Θεολογίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας και ἐντεῦθεν θὰ προχωρήσῃ ἡ νεωτέρα ἐπιστημονικὴ θεολογικὴ ἐξέλιξις. Ἡ πατερικὴ λοιπὸν Θεολογία ἀναγνωρίζεται σήμερον ὡς ἡ ὀρθὴ ἀφετηρία τῆς παραιτέρω παρ' ἡμῖν θεολογικῆς σκέψεως. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἀγνοεῖται ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιτευχθεῖσα ἔστω και ἐν τισὶ σημείοις ἐσφαλμένη μεταγενεστέρα θεολογικὴ ἐξέλιξις, οὔτε βεβαίως και ἡ τόσην ἀνάπτυξιν λαβοῦσα Θεολογία τῆς Δύσεως (ῥωμαιοκαθολικὴ και προτεσταντικὴ). Ὅλων τοῦναντίον, τὰ ἐξ ἐκείνων ληφθέντα στοιχεῖα ὑποβάλλονται εἰς αὐστηρὸν ὀρθόδοξον ἔλεγχον ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ πλήρως ἀναπτυχθείσης ὀρθοδόξου συνειδήσεως, διὰ τὴν παρεχομένην πλέον γνησίαν ὀρθόδοξον μόρφωσιν ἐν ταῖς ὀρθοδόξοις θεολογικαῖς σχολαῖς. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ταῦτα ἀντέχουν εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦτον χρησιμοποιοῦνται και προσαρμύζονται ἐνσυνειδήτως και ἀφομοιοῦνται ὡς χρήσιμα και εἰς οὐδεμίαν ἀντίθεσιν ἢ ἀντίφασιν πρὸς τὸ γνήσιον ὀρθόδοξον πνεῦμα ὑπάρχοντα, ἐφ' ὅσον δὲ ἐξακριβοῦται τὸ ἀπροσδιόνυσον αὐτῶν ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ περιβάλλοντι, ἀπορρίπτονται. Αὐτὴν τὴν πατερικὴν βᾶσιν προσπαθοῦν νὰ ἀνεύρουν και ἀποκαταστήσουν ἀνόθευτον οἱ θεολόγοι μας, ἐντελῶς ἀπηλλαγμένην ἀπὸ ξένων στοιχείων, μεταγενεστέρας ἐξ ἀσυναισθῆτου ἐπιδράσεως ἐπικαθησάντων ἐπ' αὐτῆς. Ὁ δὲ σκοπὸς τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἶναι ἡ ἀνασύνδεσις τῆς βᾶσεως ταύτης πρὸς τὴν νεωτέραν θεολογικὴν σκέψιν, ἡ ὁποία ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀκλονήτου βᾶσεως στηριζομένη και ἐνσυν-

νειδίτως τὰ πρέποντα καὶ χρήσιμα ἔξωθεν στοιχεῖα λαμβάνουσα καὶ ἀφομοιοῦσα θὰ παρουσιάσῃ τὴν νέαν καὶ νεωτέραν καὶ σύγχρονον μορφήν τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, ἥτις δι' αὐτὸ θὰ εἶναι ἀπολύτως γνησίᾳ ὀρθόδοξος, ὡς εἶναι καὶ ἡ πατερικὴ, καὶ ἡ ὁποία τελευταῖα πληροὶ οὐ μόνον τὴν σκέψιν ὀλόκληρον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ καὶ σπουδαίως ἐπηρέασε καὶ ἐπηρεάζει ἐν πολλοῖς καὶ τὴν νεωτέραν Θεολογίαν τῆς Δύσεως.

Ἐπιστήμονες δὲ θεολόγοι ὡς ὑμεῖς εἶμαι βέβαιος ὅτι γνωρίζετε καλύτερα ἀπὸ ἐμέ, ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κακῶς παρὰ πολλοῖς καὶ θεολόγοις ἀκόμη δευτέρας ποιότητος κρατοῦσαν ὅλως ἐσφαλμένην ἀντίληψιν, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ οἱ Ἕλληνες ἦσαν πᾶν ἄλλο ἢ σκότεια καὶ συντηρητικὰ πνεύματα, ἀλλ' ὅλως τούναντίον φιλελεύθερα διακρινόμενα διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ἑλληνικῆς τῶν σκέψεως.

Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι κυρίως τὸ ἔργον τῶν σημερινῶν δογματικῶν θεολόγων, οἱ ὁποῖοι, ἀπομακρύνοντες τὸ κακῶς ἐννοούμενον καὶ διὰ τὴν στενότητα ἀντιλήψεως διατηρούμενον εἰσέτι μεταγενέστερον traditionalisms, θὰ ἐμφανίσουν τὴν καθαρότητα τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ τὰ μόνα ὀρθὰ σημεῖα ἐπανασυνδέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν νεωτέραν σκέψιν ἐπὶ συνεχεῖα καὶ ἐξελίξει τῆς νέας ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Βεβαίως τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐκόλον, διὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους λόγους. Διότι δὲν εἶναι μόνον ἡ ἔλλειψις ἱκανῶν ἐργατικῶν χειρῶν, ἀλλὰ κυρίως ὁ κίνδυνος δημιουργίας διαταραχῆς τινὸς καὶ ἐξ αὐτῆς μεγαλυτέρας νοθεύσεως τοῦ γνησίου ὀρθοδόξου πνεύματος καὶ τῆς γνησίας ὀρθοδόξου παραδόσεως. Ὡς γνωστόν, ἡ δύναμις τῆς νεωτέρας παραδόσεως εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ πολλοὶ ἐν τῇ κακῶς ἐννοουμένην δῆθεν συντηρητικότητι τῶν ἀρνοῦνται νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ὑφισταμένην νόθον κατάστασιν τὴν ὁποίαν εἴτε ἀγνοοῦν, εἴτε καὶ συνείδησιν ταύτης ἔχοντες στέργουν τὴν διατήρησίν της προτιμῶντες αὐτὴν τῆς ἐνδεχομένης ἐκ τῆς ἐκκαθαρίσεως διαταραχῆς. Ἀλλὰ παρὰ τὴν σχετικὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀφελεστερῶν ἡ ἐργασία πρὸς ἀποκάθαρσιν τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας θὰ προχωρήσῃ καὶ διὰ τοὺς νεωτέρους ὀρθοδόξους θεολόγους εἶναι ἔργον τιμῆς ἢ ἀνασύνδεσις τῆς ἰδικῆς τῶν γνησίας ὀρθοδόξου τάσεως καὶ διαθέσεως καὶ σκέψεως μὲ τὴν γνησίαν ὀρθόδοξον πατερικὴν, ἐπὶ δημιουργίᾳ τῆς πραγματικῆς καὶ ἀνοθεύτου ἐξελίξεως καὶ παραιτέρω ἀναπτύξεως τῆς παρ' ἡμῖν θεολογικῆς σκέψεως καὶ ἐπιστήμης.

Ὅσῳ περισσότερον κατορθοῦμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ περιβάλλον τῆς γνησίας ὀρθοδόξου πατερικῆς Θεολογίας, τόσῳ περισσότερον ἐπιτυγχάνομεν τὴν ἀπόκτησιν σαφεστερῆς εἰκόνος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεταγενεστερῆς παραδοσιαρχίας ἐπιστεῦθη οὐ μόνον παρὰ τῶν δυτικῶν θεολόγων (ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων) ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμῶν τῶν ἰδίων ὡς ἡ συντηρητι-

κωτέρα τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ συντηρητικότης της μάλιστα, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν προσκόλλησιν της εἰς τοὺς τελετουργικοὺς τύπους καὶ τὴν διδασκαλίαν της, ἐθεωρήθη ὑπὸ πολλῶν, ὡς ἐλέχθη, τόσον ἰσχυρὰ ὥστε ἐφθασε μέχρι ἀπολιθώσεως! Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς εἶπω ἔναντι τούτου, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς γνησίας καὶ ἀνοθεύτου παραδόσεως τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας εἶναι, παρὰ τὰ κοινῶς πιστευόμενα, ἡ πλέον φιλευθερία ἐξ ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Εἶνε ἄλλως τε φυσικὸν ὅτι τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ κυριαρχοῦν ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἡ συναφῆς αὐτῷ ἐλευθερία σκέψεως καὶ δημοκρατικὴ περὶ τοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀντίληψις οὐ μόνον δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐν σχολαστικῷ πνεύματι ἀνάπτυξιν τῆς συντηρητικότητος, ἀλλὰ καὶ ἐξησφάλισαν ἐν αὐτῇ τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην τῆς σκέψεως, ἡ ὁποία μηδαμῶς ἐπηρρεάζουσα τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀπαρέγκλιτον τήρησιν τῶν παραδεδομένων δογματικῶν ἀληθειῶν, ἀποφεύγει νὰ θέτῃ φραγμοὺς ἐν τῇ περαιτέρῳ ἀναζητήσει τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. Εἰς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἄλλως τε ὀφείλεται ἡ διὰ μακρῶν συζήτησις εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν τῶν διαφόρων αἰρετικῶν διδασκαλιῶν (ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυρίως ἀναφανισῶν) καὶ ἡ μέχρι σήμερον ὑφισταμένη καὶ ἐνσυνειδήτως διατηρουμένη ἐλευθερία περὶ τὴν ἀνάπτυξιν θεωριῶν ἀναφερομένων εἰς στοιχεῖα νεώτερα τῆς ἐξελιξέως τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τῆς ἐλευθερίας ταύτης, καθοδηγουμένης ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου συνειδήσεως, καθίσταται δυνατόν νὰ υἰοθετηθοῦν τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐπὶ συγχρονισμῷ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὡς πρὸς τὰ νεώτερα ἐπιτεύγματα τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἐφ' ὧν ἡ παλαιότερα καὶ πατερικὴ Θεολογία οὐδαμῶς ἔχουν ἀσχοληθῆ. Οὕτω διάφορα κοινωνιολογικὰ καὶ θρησκευολογικὰ ζητήματα, ὀλόκληρος θὰ ἠδυνάμην νὰ εἶπω ἡ σχεδὸν αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος θρησκευολογικὴ ἐπιστήμη, ὡς ἀνεπτύχθησαν ἰδίᾳ ἐν τῇ Δύσει καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, διὰ τὰς ἐκεῖ ὑφισταμένας πραγματικὰς καὶ φιλοσοφικὰς προϋποθέσεις, δὲν εἶνε ξένα πρὸς τὴν ὀρθόδοξον σκέψιν καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἔρευναν, παρὰ τὸ οἰοεῖ προτοφανῆς αὐτῶν δι' αὐτήν. Οὐτε τοῦτο ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἀνωτέρω τονισθεῖσαν προσπάθειαν ἀποκαθάρσεως τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀπὸ τῶν ξένων στοιχείων. Ἡ παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσα ἐλευθερία τῆς σκέψεως περιλαμβάνει καὶ παραλαμβάνει καὶ τὰ νέα ταῦτα στοιχεῖα, καὶ ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου συνειδήσεως καθοδηγουμένη προσαρμύζει καὶ ταῦτα κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναπτύχθεισαν ὀρθὴν ἀρχήν, πρὸς τὴν παλαιότεραν ὀρθόδοξον Θεολογίαν καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνεται ἡ διηνεκὴς φυσιολογικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἐξέλιξις της, ἀκριβῶς ὡς τοῦτο ἐγένετο εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς χριστιανικῆς Θεολογίας εἰς ὃν καὶ ὀφείλεται ἡ γέννησις τῆς κυρίως ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. Βεβαίως ἡ προσπάθεια εἶναι πλὴν τῆς σπουδαιότητός της λεπτὴ καὶ δύσκολος, ἡ δὲ διατήρησις τῆς ἰσορροπίας τῶν νέων στοιχείων πρὸς τὰ

παλαιά, ἥτις εἶναι καὶ τὸ ἀψευδὲς δεῖγμα τῆς ἀπροσκόπτου ἀφομοιώσεως αὐτῶν δὲν εἶναι ἔργον τυχαίου χειριστοῦ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ἐξ ἄλλου ὑφίσταται φυσικὰ ὁ κίνδυνος ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς λεπτοτάτης ταύτης θεολογικῆς ἐργασίας, εἴτε δι' ἔλλειψιν ἱκανῶν δυνάμεων νὰ ἐγκαταλειφθῇ αὕτη καὶ ἐπὶ τηρήσει τῶν προσχημάτων νὰ διατυμπανισθῇ τὸ ἀλάθητον τῆς παλαιότερας πεπατημένης ὁδοῦ τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ τὸ μάταιον συνεπῶς καὶ περιττὸν τῆς περαιτέρω ἐρεύνης, εἴτε ἀντιθέτως δι' ὑπερβολὴν βέβαια νεωτεριστικῶν τάσεων νὰ ἐξακολουθήσῃ κατ' ἄλλην κατεύθυνσιν ἢ νόθευσις τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας διὰ τῆς ἀνοήτου ὑποστηρίξεως ξένων στοιχείων ἀπροσαρμόστων πρὸς τὴν παλαιὰν θεολογικὴν ἀτμόσφαιραν, ἐπὶ νοθείᾳ καὶ κατασφυοφαντήσῃ τοῦ ὑφισταμένου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ φιλελευθέρου πνεύματος.

Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ σᾶς δώσω μερικὰ μόνον στοιχεῖα ἐξ ὧν ἐμφαίνεται σαφῶς ἢ ἐν τῇ Ὄρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ Θεολογίᾳ ὑπαρξίς τοῦ ὑπὸ τὴν ὀρθὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν φιλελευθέρου πνεύματος τούτου, τὰ ὁποῖα μετ' ἄλλων ἀποτελοῦν ἀντικείμενον προσεχῶς δημοσιευομένης περὶ τοῦ θέματος τούτου εἰδικῆς μελέτης μου.

Οὕτω, ἐὰν παρακολουθήσετε τὰς διαφοροὺς κατευθύνσεις καὶ φάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ὡς αὕτη ἐξελίχθη οὐχὶ μεταγενεστέρως ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τῆς πατερικῆς Θεολογίας, ταχέως θὰ ἀποκτήσετε ὅλως διάφορον εἰκόνα τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας, ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποῖαν γνωρίζετε καὶ ὡς αὕτη ἐνεφανίσθη κυρίως ὑπὸ τῶν δυτικῶν θεολόγων καὶ μάλιστα τῶν συμβολικῶν. Ἄς προσέξωμεν φερ' εἰπεῖν, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας. Συνήθως ἀκούομεν ὅτι ἢ Ὄρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Θεολογία εἶναι ὑπερσυντηρητικαί, τηροῦσαι ἀπαρεγκλίτως τὰ δόγματα καὶ τὰ ὑπὸ τῶν πατέρων γενικῶς διδασκθέντα. Τοῦτο εἶναι βεβαίως ὀρθόν, ἀλλ' οὐδέποτε καθωρίσθη θετικῶς ποῖα εἶναι ταῦτα καὶ ποῖα ἢ πραγματικὴ αὐτῶν ἔννοια. Οὕτω δὲ ἐν πολλοῖς σχεδὸν ἀνεξερευνήτως πῶς καὶ μηχανικῶς παρελήφθη ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος καὶ μεταφέρθη ἀπὸ τῶν παλαιότερων μέχρις ἡμῶν. Ἀλλὰ διὰ νὰ εὐρωμεν τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς δογματικῆς θεολογίας ἐν τῇ Ὄρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταστήσωμεν ἀντικείμενον συζητήσεως τὰ διάφορα δόγματα ἢ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ θεολογούμενα, καθόσον τὰ δόγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δὲν εἶναι δυνατόν, διὰ τὸ εἶναι αὐτὰ δόγματα, νὰ καταστοῦν ἀντικείμενον συζητήσεως καὶ εἶναι ὑποχρεωτικά διὰ πάντα ὀρθόδοξον χριστιανόν. Τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας ὡς πρὸς τὰ δογματικά θὰ ἀναζητήσωμεν διὰ τοῦτο μᾶλλον εἰς τὴν διέπουσαν ἀρχὴν τὴν ὀρθόδοξον θεολογικὴν σκέψιν ὡς πρὸς αὐτὰ καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρίσκεται τὸ χαρακτηριστικῶς φιλελευθέρον πνεῦμα τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας. Ἡ Ὄρθόδοξος δηλ.

Ἐκκλησία τηροῦσα ἀπαρασαλεύτως τὰ παγκοίνως δεκτὰ γενόμενα δόγματα πίστεως, ὡς ταῦτα εἶναι κυρίως διατετυπωμένα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν ἀποφεύγει ἐν συνείδητι τὸς λεπτομερειακοὺς (σχολαστικοὺς) καθορισμοὺς τῶν δογμάτων καὶ τὴν περαιτέρω διατύπωσιν νέων, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ὠρίμασαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνείδησιν καὶ δὲν ἐγένοντο ἀπολύτως ἀποδεκτὰ ὡς ἀναμφισβήτητα στοιχεῖα τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. Μέχρις οὗ δὲ ἐπιτευχθῆ τοῦτο, ἡ ἐλευθερία τῆς θεολογικῆς σκέψεως εἶναι ἀπόλυτος καὶ ἐπὶ ταύτης μάλιστα στηρίζεται ἡ δημιουργία τῶν λεγομένων «θεολογούμενων». Ἡ δὲ παρατηρημένη ἔκ τινων προσπάθεια ὅπως τὰ θεολογούμενα ταῦτα καθορισθοῦν καὶ ἐπιβληθοῦν καὶ ἀναγνωρισθοῦν ὡς δόγματα καὶ τοποθετηθοῦν μάλιστα παραπλεύρως πρὸς τὰ ἤδη παραδεκτὰ ἐξ ἀποφάσεων Οἰκουμενικῶν Συνόδων γενόμενα δόγματα ἀποτελεῖ ἀπαράδεκτον, ξένην δὲ καὶ ὀθνεῖαν πρὸς τὴν γνησίαν ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν σκέψιν διάθεσιν καὶ ἐκδήλωσιν. Βεβαίως ὠρισμένα θεολογούμενα παγκοίνως ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀποδεκτὰ γενόμενα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς δυναμικῶς ἰσοδύναμα πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καθορισθέντα δόγματα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διὰ τὸ εἶναι αὐτὰ ἀκριβῶς θεολογούμενα καὶ οὐχὶ δόγματα ὑπόκεινται εἰς τὸν ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα ἔλεγχον τῆς ἐνσυνειδήτου ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ μόνον ὅταν λάβουν τὴν ἀναμφισβήτητον σφραγίδα τοῦτου δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς σχεδὸν βέβαια δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας οὐχὶ ὅμως καὶ μόνον διότι ἀσυνειδήτως καὶ ἀνεξερευνητῶς ἐγένοντο ἀποδεκτὰ μεταγενεστέρως ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς περὶ αὐτὰς ἐπιφέρει ὁ ἀνωτέρω ὁμολογία.

Ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀνεπτύχθη καὶ καθωρίσθη αὐθεντικῶς διὰ τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ δογματικὸς αὐτὸς καθορισμὸς περιορίζεται εἰς τὰ κύρια καὶ βασικὰ καὶ θεμελιώδη στοιχεῖα τῆς πίστεως (περὶ τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ κλπ.), ἀλλὰ καὶ αὕτη εἶναι ἐστερημένη πάσης σχολαστικῆς λεπτομερειακῆς ἀναπτύξεως. Τοῦτο δὲ μάλιστα οὐχὶ ἀπλῶς λόγῳ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἐλευθερίας τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως τῆς ἀποκρουούσης στενοὺς καθορισμοὺς, ἀλλὰ κυρίως διότι ἀντιτίθεται εἰς αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἐθαγγελίου, τὸ ὁποῖον προκειμένου περὶ πίστεως δὲν προέβαλε θεολογικὰς καὶ δογματικὰς θεωρίας, ἀλλὰ τὴν ἀπλήν εἰς τὸν ἐν Τριάδι καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἄδολον καὶ ἀνεπιτήδευτον πίστιν, ἀπαιτοῦσαν πρὸς ἀποδοχὴν αὐτῆς οὐχὶ θεολογικὸν νοῦν καὶ θεολογικὴν διάνοιαν καὶ σχολαστικότητα, ἀλλ' ἀπλότητα καὶ ἀφελότητα καρδίας. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς Θεολογίας της οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη τῆς βασικῆς καὶ θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς. Ἀξίας προσο-

χῆς παράδειγμα ὡς πρὸς τὴν νεωτέραν ταύτην θεολογικὴν θέσιν εἶναι ἡ περὶ τῶν ἱ. Μυστηρίων νεωτέρα διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ μεταγενεστέρα ὀρθόδοξος Θεολογία προφανέστατα ἐξ ἐπιδράσεως τῆς ῥωμαιοκαθολικῆς Θεολογίας (ἀδιαφόρως ἂν αὕτη ἐν προκειμένῳ οὐχὶ ἐσφαλμένως ἔδογματίσει) ἐδέχθη τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ τῶν Μυστηρίων καὶ καθώρισε τὴν σημασίαν καὶ ἔννοιαν αὐτῶν σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὡς ἡ δευτέρα. Ἄλλ' ἐν τῇ πατερικῇ Θεολογίᾳ ἡ περὶ Μυστηρίων διδασκαλία, τοῦλάχιστον ἐν τῷ πνεύματι τῆς μεταγενεστέρας Θεολογίας εἶναι ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένη. Οὐδεμίαν δ' ἀπόφασιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἔχομεν καθορίζουσαν τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν Μυστηρίων, ἐνῶ προφανῶς τοιοῦτο δογματικὸν ζήτημα μόνον ἐξ ἀποφάσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ κατ' ἀπολύτως αὐθεντικὸν τρόπον. Ἄν εἰς τὴν δογματικὴν ἢ τὴν κατήχησιν διδάσκειται (καὶ ὁρθῶς διδάσκειται, ἀδιάφορον) ὅ,τι διδάσκειται περὶ Μυστηρίων, καὶ ἂν μέλλουσα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος θὰ δογματίσῃ ἐνδεχομένως περὶ Μυστηρίων ὅ,τι σήμερον περὶ αὐτῶν διδάσκειται, τοῦτο δὲν αἴρει τὸ γεγονός ὅτι ἡ πατερικὴ Ἐκκλησία ἀπέφυγε νὰ δογματίσῃ ἐξ ἀποφάσεως Οἰκουμενικῶν Συνόδων τὴν περὶ Μυστηρίων διδασκαλίαν. Διότι οὐ μόνον, ὡς ἐλέχθη, οὐδεμίαν ἀπόφασιν περὶ τούτων ἔχομεν Οἰκουμενικῆς τινος Συνόδου, ἀλλ' ὡς γνωστὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν κυρίως τῶν Μυστηρίων διάφορος παρὰ τοῖς διαφοροῖς Πατράσιν ἐπικρατεῖ περὶ τούτων ἀντίληψις, αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ († 750) ἐν τῇ «Ἐκθέσει τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» ὁμιλοῦντος, ὡς γνωστὸν, περὶ δύο μόνον Μυστηρίων, τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας, ἄλλων ὁμιλοῦντων περὶ τριῶν, δέκα ἢ καὶ περισσοτέρων ἀκόμη Μυστηρίων.

Τὰ αὐτὰ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἰπωμεν καὶ περὶ ἄλλων δογματικῶν ζητημάτων καθοριζομένων μὲν ὑπὸ τῆς μεταγενεστέρας Θεολογίας, μηδαμῶς ὅμως καθορισθέντων ὑπὸ τῆς πατερικῆς, ἢ ἐξ ἐπισήμου ἀποφάσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ παράλειψις τοῦ ἀκριβοῦς τούτου καθορισμοῦ ὑπὸ τῆς πατερικῆς Θεολογίας καὶ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας δὲν εἶναι τυχαία, οὐδὲ ὀφείλεται δῆθεν εἰς τὴν παραμέρισιν τῶν σημείων τούτων, ὡς θὰ δισχυρίζοντο τινες, ἕνεκα τῶν ἄλλων μεγάλων καὶ σπουδαιῶν δογματικῶν καὶ ἔπειτα καὶ τῶν ἔθνικῶν ζητημάτων. Ἡ δογματικὴ ἀλήθεια ἡ ἀναγκαιοῦσα διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία καὶ δλόκληρος, καὶ συνεπῶς εἶναι ἀπαράδεκτος ἡ διαίρεσις τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν εἰς σπουδαιότερας καὶ ἥττονος σημασίας. Ἡ πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀλήθεια εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετος καὶ οἶονεὶ ὁμοούσια εἶναι πάντα τὰ στοιχεῖα αὐτῆς. Δὲν εἶναι δυνατὸν συνεπῶς νὰ δεχθῇ τις ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Θεολογία τῶν Πατέρων δὲν εἶχεν οἶονεὶ καιρὸν νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τοιαῦτα ζητήματα. Ἡ παράλειψις καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ καθορισμοῦ τῶν λεπτομερειακῶν δογματικῶν ἀληθειῶν δὲν βασίζεται ἐπὶ ἀδια-

φορίας ἢ ἄλλης τινος αἰτίας, ἀλλὰ κυρίως ἐπὶ τῆς ἐπικρατούσης φιλελευθέρου ἀντιλήψεως τῆς Ὁρθοδοξίας, μὴ στεργούσης οἰκονομικῶς νὰ κλείσῃ τὴν θύραν τῆς ἐλαστικῆς ἐπὶ τῶν δογματικῶν ζητημάτων συζητήσεως, διότι τὸ καλῶς ἐννοούμενον φιλελεύθερον πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἑνθυμίζει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν διδασκαλίαν τῆς καὶ ὄχι ἡ σχολαστικῆ συστηματοποιημένη (κακῶς ἔστω) στενῆ θεολογικῆ σκέψης, ἡ ξένη ἐντελῶς πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Αὐτὸ τὸ περιλάλητον ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἰδίᾳ Ἐκκλησίᾳ ζήτημα τῆς οἰκονομίας, περὶ τοῦ ὁποῖου ἡ ἄρτι δημοσιευθεῖσα μελέτη μου, εἶναι τὸ ἀπτότερον δεῖγμα τοῦ κρατοῦντος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ φιλελευθέρου πνεύματος, τὸ ὁποῖον ὡς δεικνύω ἐν τῇ ὡς ἄνω μελέτη μου, ἐπιτρέπει τὴν χρησιμοποίησιν καὶ ἐφαρμογὴν οἰκονομίας καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ δογματικὰ ζητήματα καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν διατύπωσιν τῶν θεμελιωδῶν δογμάτων (ἀποφυγὴ χρησιμοποίησεως τοῦ ὄρου ὁμοούσιος διὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα), «ἵνα μῆτε τὸ πρῶτον, ἔκλυτον, μῆτε στύφον τὸ αὐστηρόν», καταλείπεται (κανὼν γ' τῆς ἐν Τρούλλῳ). Ἄκόμη ἐν ἀναμφισβήτητον παράδειγμα τοῦ φιλελευθέρου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πνεύματος: Ὅπως ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πολλοὶ ἐξ ὑμῶν (καὶ δυστυχῶς καὶ ἡμῶν) γνωρίζετε, καὶ βεβαίως ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἡ ῥωμαιοκαθολικὴ καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην αἱ πλεῖστοι τῶν διαμαρτυρομένων Ἐκκλησιῶν πρεσβεύουν, τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον κατέχει ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ ὅπως ἰδιαίχουσας θέσιν καὶ σημασίαν. Ἡ λειτουργία τοῦ καθόλου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν εἶναι νοητὴ ἄνευ ζωντανῆς συμμετοχῆς τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τούτῳ. Ἡ δὲ συμμετοχὴ αὕτη ἐκτός ἄλλων πολλῶν λεπτομερειῶν ἐκδηλοῦται οὐ μόνον ἐν τῇ συνεργασίᾳ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου πρὸς ἀνάδειξιν τῶν λειτουργῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ ἀκόμη καὶ τῶν ἀνωτέρων, ἀλλὰ καὶ πρὸς καθορισμὸν τῆς ὀριστικῆς ἐπὶ δογματικῶν ζητημάτων ἀποφάσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἧς ἡ ὀρθοδοξία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπισφραγίσεως αὐτῆς ὑπὸ τῆς Συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, κλήρου δηλ. καὶ λαοῦ.

Θὰ ἠδυνάμην νὰ ἐξακολουθῆσω κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ νὰ παρακολουθῆσω τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ Θεολογίας καὶ νὰ σᾶς δείξω εὐχερῶς ὅτι παρὰ ὀρισμένας ἀντιλήψεις τῆς μεταγενεστέρου ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ παρὰ τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πολλῶν δυτικῶν θεολόγων, ἡ πατερικὴ Θεολογία καὶ ἡ σύγχρονός της ἀνάπτυξις, μὲ ἀναξίας λόγου ἐξαιρέσεις καὶ παραλλαγὰς, παρουσιάζουν ἐντελῶς διάφορον ὄψιν τῆς γνωστῆς. Ἡ πλήρης ἀποκατάστασις αὐτῆς τῆς γνησίας εἰκόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ καὶ ὀφείλει νὰ ἀποτελῇ τὴν συνισταμένην τῶν τάσεων τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. Αἱ τάσεις αὗται ἐκδηλούμεναι εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς

θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἀποσκοποῦν ἐξ ἑνὸς μὲν, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῶν ἕξωθεν ἐπιδράσεων καὶ εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀποκάθαρσιν αὐτῆς, ἐξ ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς ἀποκαθισταμένης γνησίας πατερικῆς παραδόσεως δημιουργίαν τῆς νέας θεολογικῆς παρ' ἡμῶν ἐξελλξεως, ἐπὶ ἀφομοιώσει τῶν νεωτέρων στοιχείων τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ προσαρμογῇ αὐτῶν εἰς τὰ πλαίσια τῆς ὀρθοδόξου σκέψεως καὶ τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι προσαρμόσιμα.

Ἡ ἐργασία αὕτη ἤρξατο ἤδη γινομένη. Θὰ ἦτο δ' ἴσως περιττὸν νὰ σᾶς ἀναφέρω διάφορα νεώτερα θεολογικὰ συγγράμματα ἐμφανίζοντα τὰς τάσεις αὐτὰς τῆς νεωτέρας ταύτης παρ' ἡμῖν θεολογικῆς ἐρεῦνης, διότι ταῦτα πρὸς τὸ παρὸν καὶ ὀλίγα εἶναι καὶ λόγῳ τῆς γλώσσης οὐχὶ προσιτὰ εἰς πολλοὺς ἐξ ὑμῶν. Ὡς πρόχειρον παράδειγμα σᾶς ἀναφέρω τι σχετικὸν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μου εἰδικότητα. Εἰς μικρὸν πρόχειρον ἐγχειρίδιον τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τὸ ὁποῖον ἔγραψα πρὸς χρῆσιν τῶν φοιτητῶν μου, προσπαθῶ νὰ διευκρινίσω τὸ μέχρι τοῦδε οὐχὶ σαφῶς ἔνεκα ξένων ἐπιδράσεων καθωρισμένον σημεῖον τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τοῦ κληρικοῦ καὶ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ. Ἡ θέσις, ὅτι οἱ κληρικοὶ ἐν τούτῳ εἶναι μέλη κατὰ καθῆκον μᾶλλον ἢ δικαίωμα, ἔναντι τῶν λαϊκῶν, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τοῦτον κατὰ δικαίωμα μᾶλλον ἢ καθῆκον, εἶναι πολὺ σπουδαία διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον δὲν εἶναι ἀπλῆ παθητικὴ μάζα ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ, ἀλλ' ἐνεργὸν στοιχεῖον αὐτοῦ, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ κληρικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀπλῶς κυρίαρχον σῶμα, ἀλλὰ τὸ ἐκτελεστικὸν ὄργανον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ μὲ ἐλάχιστον περιθώριον κυριαρχικῶν (καὶ μάλιστα ἀτομικῶν) δικαιωμάτων.

Διὰ τῆς διευκρινήσεως τοῦ σημείου τούτου καθορίζονται σαφῶς ὄρισμέναι ἐκ ῥωμαιοκαθολικῆς ἐπιδράσεως, πέραν τῶν κεκανονισμένων ὀρίων τάσεις ἐπιβολῆς τοῦ κλήρου καὶ ἡ ἀνάγκη ἐπαναφορᾶς τῆς ἱστορικῆς ἰσορροπίας τῶν δύο τούτων στοιχείων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ.

Τὸ καλῶς νοούμενον ὀρθόδοξον φιλελεύθερον πνεῦμα ἐλευθέρως κινούμενον ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως, ἔχον ὁδηγὸν τὴν γνησίαν ὀρθόδοξον συνειδησιν θὰ ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτῶν πολλὰ παρεισφύσαντα ξένα στοιχεῖα, θὰ ἀποκαταστήσῃ ἄλλα παραμερισθέντα καὶ διαστρεβλωθέντα καὶ θὰ ἐπαναφέρῃ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς αὐτᾶς εἰς τὴν παλαιὰν θέσιν, ἀφ' ἧς ἤρξατο ἡ κατὰπτωσις, διὰ νὰ τὰς καταστήσῃ ἱκανὰς πρὸς τὴν περαιτέρω ἐν γνησίῳ ὀρθοδόξῳ πνεύματι νεωτέραν ἐξέλιξιν των.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ σημεῖον τῆς ἀφομοιωτικῆς δυνάμεως τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας νέων ἕξωθεν προσερχομένων στοιχείων θὰ ἔλεγον, ὅτι ἂν αὕτη

ἔστω καὶ ἀσυνειδήτως ἠδυνήθη νὰ προσαρμοσθῆ εἰς ἑαυτὴν ἐν πολλοῖς ξένα στοιχεῖα, πολὺ περισσότερον θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀφομοιώσῃ ἐνσυνειδήτως στοιχεῖα νέα, μηδαμῶς κατ' ἀρχὴν ἀντιτιθέμενα εἰς αὐτὴν καὶ δυνάμενα νὰ προσαρμοσθοῦν πρὸς αὐτὴν ὡς ἄριστα.

Ἐν ἀκόμῃ σημεῖον ἐπιθυμῶ νὰ διευκρινίσω.

Αἱ νέαι αὐταὶ τάσεις τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἀποσκοποῦσαι ἢ τελικῶς ἐπιδιώκουσαι τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν ἀποκλειστικὴν ἔρευναν εἰς τὴν πατερικὴν Θεολογίαν ἐπὶ ἀποκλεισμῷ τῆς νεωτέρας θεολογικῆς ἐρεύνης καὶ ἐξελιξέως καὶ οἰονεὶ ἐπὶ σωβινιστικῷ, οὕτως εἰπεῖν, περιορισμῷ εἰς τὴν κατ' ὀρθὴν ἔστω παρὰδοσιν πατερικὴν Θεολογίαν. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ἐνσυνειδήτον ὀπισθοδρομικὴν τάσιν καὶ δημιουργίαν ἐνὸς ἀπολιθωτικοῦ ἀληθῶς κατασκευάσματος, τὸ ὁποῖον ὅσον γνήσιον καὶ ἂν ἦτο θὰ ἀπετέλει ἐπίσημον οἰονεὶ ὁμολογίαν περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς περαιτέρω παρ' ἡμῖν ἐξελιξέως τῆς Θεολογίας ἐν σχέσει πρὸς τὰ σημερινὰ δεδομένα καὶ τὰς σημερινὰς ἀνάγκας. Ὅπως τοῦναντίον, πρέπει νὰ καταστῆ φανερόν, ὅτι, ὡς ἡ γενομένη ἤδη ἐργασία ἀποδεικνύει, μέχρι τοῦδε ἢ εἰς τὰς πρωταρχικὰς ἐπιστημονικὰς βάσεις τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἐπιστροφή, ἀκριβῶς διὰ τὸν ἀπολύτως ὀρθόδοξον ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀπολύτως ἐλεύθερον χαρακτήρα αὐτῶν παρέχει ὅλην τὴν εὐχέρειαν καὶ ὅλα τὰ ἐχέγγυα τῆς περαιτέρω ὀρθῆς ἐξελιξέως της.

Ἡ μὴ ἔγκαιρος πρόσληψις καὶ ἀφομοίωσις καὶ προσαρμογὴ νέων στοιχείων, τὰ ὁποῖα δι' ὄρισμένους λόγους ἐνδεχομένως δὲν ἀπασχόλησαν μέχρι τοῦδε τὴν ὀρθόδοξον Θεολογίαν, δὲν φανερῶνουν ἔλλειψιν ἐκ μέρους της ἐνδιαφέροντος. Ἡ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας κατάρρησις πολλῶν μεσοτοίχων ἐν τῇ καθόλου ζωῇ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ παρὰ τὰς ὑφισταμένας δευτάτας ἀντιθέσεις ἀναμφισβητήτως δημιουργηθεῖσα κοινὴ διὰ πλεῖστα ὅσα ζητήματα συνείδησις ἐπέβαλε τὴν ἐκ μέρους καὶ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἐξέτασιν καὶ ἔρευναν τῶν νέων τούτων στοιχείων καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν ἀπασχόλησις θεωρεῖται παρ' ἡμῖν αὐτονόητος. Ἡ ὀρθόδοξος μάλιστα Θεολογία διὰ τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῆς χαρακτήρος καὶ τῆς πλουσίας της παραδόσεως καὶ τῆς σπουδαίας καὶ διὰ πολλοῦ αἵματος ἀποκτηθείσης ἐκκλησιαστικῆς πείρας, πολλὰ ἔχει νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν λύσιν τῶν διαφορῶν συγχρόνων θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν προβλημάτων. Εἶναι δ' ἀρκετὸν νὰ ἀναφέρωμεν, ἐπὶ παραδείγματι, δύο μόνον ἐκ τῶν νεωτέρων τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς ἐπιστήμης κατευθύνσεων ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε δώσει εἰσέτι ἰδιαιτέραν προσοχὴν, ἐνῶ καὶ εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα ἦτο ἀπὸ τῆς πατερικῆς ἐποχῆς σπουδαίως κατατοπισμένη.

Ἡ θρησκευολογία καθόλου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας εἶναι ἐντελῶς σχεδὸν νέα ἀντικείμενα ἐρεύνης διὰ τὴν ὀρθόδοξον Θεολογίαν καὶ ἐξετάζονται τελευταίως σπουδαίως καὶ παρ' ἡμῖν. Ὡς δ' εἰ-

ναὶ γνωστὸν καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων εἰσέτι δημοσιευθεισῶν μελετῶν προσελκύουν αὐταὶ ζωηρὸν καὶ ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον τῆς νεωτέρας ὀρθοδόξου Θεολογίας. Αἱ θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνιολογικαὶ ἔρευναι τῆς νεωτέρας Θεολογίας τῆς Δύσεως οὐ μόνον παρακολουθοῦνται μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης ἐργασίας βάσιμοι γεννῶνται ἐλπίδες, ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον θὰ συμβάλῃ σπουδαίως εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἐξ αὐτῆς τιθεμένων προβλημάτων, ἀπὸ καθαρᾶς δ' ὀρθοδόξου ἐπόψεως.

Ἡ ἀνάπτυξις περαιτέρω τῆς κοινωνικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς, οὕτως εἰπεῖν, Θεολογίας τῆς Δύσεως διὰ τῆς προσπαθείας ἐπιλύσεως τῶν διαφορῶν συγχρόνων κοινωνικῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀπορρέουν ἐκ τῆς σημασίας καὶ θέσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνικοῦ παράγοντος, παρακολουθεῖται μετ' ἀδιαπτώτου ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἐνδιαφέροντος. Αὕτη, ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν παλαιὰν ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ δρᾶσιν τῆς Ἐκκλησίας μας τὴν παρ' ἡμῖν μεταγενεστέρως περιορισθεῖσαν ἀλλὰ μὴ διακοπείσαν ὀλοτελῶς διὰ τὰς ἀντιξόους ἐξωτερικὰς καιρικὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἔζη, μελετᾷ ἐπισταμένως τὴν νεωτέραν πείραν τῶν νεωτέρων ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ῥωμαιοκαθολικῆς, ἥτις διὰ τὸ ἀπερίσπαστον αὐτῶν εἶναι πλουσιωτάτη ἐν τῇ παρακολουθήσει τῆς νεωτέρας ζωῆς καὶ τῶν προβλημάτων της. Ὡς δὲ ἤδη ἐλέχθη, ἢ τε παλαιότερα καὶ ἢ πρόσφατος πείρα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς αἷμα ἐν τῷ διεξαγομένῳ ἀγῶνι πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ σημερινῇ ζωῇ ἀποτελεῖ προσφορώτατον ἔδαφος διὰ τὴν πρέπουσαν ἀνάπτυξιν τοῦ νέου αὐτοῦ θεολογικοῦ κλάδου.

Αὐτὸ τέλος τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία καὶ Ἐκκλησία καὶ πρὶν ἢ εἶτι ἐκδηλωθοῦν συστηματικώτερον αἱ ἐνωτικαὶ τάσεις τῆς ἐποχῆς μας ἐπρωτοστάτησε (πρότασις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περὶ ἰδρύσεως Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν) ἐν τῇ μετὰ τῶν δυτικῶν ἐκκλησιῶν συνεργασίᾳ εἰς τό, πλήρες μέλλοντος διὰ τὸν Χριστιανισμὸν καθόλου, πεδῖον τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ διὰ τῶν γνωστῶν αὐτῆς ἐκπροσώπων (παρὰ τὸν μικρὸν αὐτῶν ἀριθμὸν) οὐκ ὀλίγον συνεισέφερον ἤδη εἰς τὴν κοινῶς παρ' ὄλων τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν καταβαλλομένην προσπάθειαν δημιουργίας ἐνιαίου μετώπου πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ κακοῦ τοῦ ἐπαπειλοῦντος μὲ δλοκληρωτικὴν ἀνατροπὴν τὴν χριστιανικὴν ἰδεολογίαν, καταδεικνύει σαφῶς καὶ τὰς κατευθύνσεις καὶ τὰς δυνατότητας καὶ τὴν δυναμικότητα τῆς νεωτέρας ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Καὶ ἀπλῆ δὲ παρατήρησις εἰς τὰς ἀναπτυσσομένας ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις σχέσεις φιλίας καὶ ἐπικοινωνίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας μετὰ τῶν δυτικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν παλαιότεραν, διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων καὶ τὸ χαμηλὸν ἐπίπεδον θεολογι-

κῆς μορφώσεως και χειραφετήσεως ἐπιφυλακτικότητα εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ δείξῃ τὸν βαθμὸν και τὴν ποιότητα τῆς νεωτέρας θεολογικῆς ἐξελιξεως και προόδου.

Ἡ νεωτέρα ὀρθόδοξος Θεολογία ὅσον δὲν ὑποπεύονται ἴσως οἱ ἐν τῇ Δύσει συνάδελφοί μας και ὅσον δὲν ἔχουν συνείδησιν ἴσως ἀκόμη και πολλοὶ ἐκ τῶν ἰδικῶν μας ὀρθοδόξων θεολόγων διὰ τὴν ἐξ ἀγνοίας τῶν πραγμάτων ἀδυναμίαν παρακολουθήσεως τῶν νεωτέρων ἐξελιξεων και τὴν ἔλλειψιν σαφοῦς ἀντιλήψεως ἐκ μέρους των τῶν ἀπαιτήσεων τῆς νεωτέρας ζωῆς, ἔχει προχωρήσει ἤδη πρὸς τὸν δρόμον τῆς νεωτέρας πρὸς τὰς κατευθύνσεις ταύτας ἐξελιξεως, λίαν δι' ἱκανοποιητικῶς. Οἱ ὄλιγοι σήμερον και οἱ περισσότεροι αὐριον προπαρασκευαζόμενοι σκαπανεῖς τῆς νεωτέρας ὀρθοδόξου Θεολογίας θὰ ἐπιτύχουν, θετικῶς πρὸς τὰς νέας ταύτας κατευθύνσεις και τάσεις και κατὰ τὰς ὡς ἄνω μεθόδους ἐργαζόμενοι, τὴν ἐπανασύνδεσιν αὐτῆς μετὰ τὴν παλαιὰν και τὴν δημιουργίαν νέας γνησίας ὀρθοδόξου ἐξελιξεως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ και τῇ θεολογικῇ ζωῇ. Ἡ τε Ἐκκλησία ἡμῶν και ἡ Θεολογία μας ἔχουν τὴν δύναμιν και τὰ στοιχεῖα και πρὸ παντὸς τὸν ἀκένωτον θησαυρὸν τῆς μεγάλης των παραδόσεως διὰ νὰ δημιουργήσουν ὀρθοδόξως δέ, τὸ νέον, διὰ τὸ ὅποιον δικαίως ὑπερηφανεύονται αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως (ἡ τε ρωμαιοκαθολικὴ και αἱ διαμαρτυρούμεναι).

Ἴσως παρατήρησῃ στενόκαρδός τις ὅτι ἐν τῇ προσπαθείᾳ ταύτῃ, πιθανὸν νὰ παρουσιασθοῦν και ἔκτροπα τινὰ και νὰ μὴ ἀποκλείεται ἡ ἐμφάνις και νεωτέρων τινων ἀκόμη αἰρετικῶν πλανῶν. Ἴσως μάλιστα οἱ φόβοι αὐτοὶ νὰ μὴ εἶναι και ἐντελῶς ἀβάσιμοι. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ὀρθόδοξος συνείδησις εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὰ διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοιαύτας σκολιὰς κατευθύνσεις, δὲν εἶναι και ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ παραδεκτοὶ οἱ φόβοι οὗτοι ὡς αἰτία δισταγμοῦ πρὸς περαιτέρω δημιουργικὴν ἐργασίαν και συνεπῶς πρὸς ὀριστικὴν καθιέρωσιν πραγματικῆς στασιμότητος. Τοιοῦτος φόβος ἄλλως τε δὲν ὑπάρχει, διότι ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ ἑκατὸν και πλέον ἐτῶν, ἀνεξαρτήτως τῶν διαφορῶν αὐτῆς φάσεων προχωρεῖ μετὰ ἱκανὴν δύναμιν και σταθερότητα εἰς τὸν δρόμον τῆς πλήρους αὐτῆς ἀποκαταστάσεως και τίποτε δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ ἀνακόψῃ τὸν δρόμον της. Ἄλλως τε, ὡς ἐλέχθη, ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις και ἡ ὀρθόδοξος συνείδησις εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἀντικρύσουν ἀφόβως και νέαν θύελλαν ἐν ἀνάγκῃ νεωτέρων αἰρέσεων ὡς ἐν τῇ παλαιᾷ ἐποχῇ. Ἡ ἄς μὴ λησμονῆται δὲ ὅτι ὁ χρυσοῦς τῆς Ἐκκλησίας αἰὼν ἐνεφανίσθη ἀκριβῶς ὅτε ἐπυκνώθη ὁ αἰρετικὸς σάλος και ἐξεκαύθη ἡ αἰρετικὴ μανία και ὅτι ἀκριβῶς τότε ἀνέλαμψε διὰ τῆς νίκης και ἐπιβολῆς ὅχι τόσον τῶν μέσων τῆς βίας, ὅσον τοῦ γνησίου ὀρθοδόξου φιλελεθεροῦ δὲ πνεύματος και τῆς ἀκραιφνοῦς της συνειδήσεως ἡ Ὄρθοδοξία. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Ὄρθοδοξία μεγαλύτερον διατρέχει κίνδυνον ἀπὸ τὴν ὅλως ἀπαράδεκτον ἀπονευρωτικὴν στασιμότητα παρὰ ἀπὸ τὴν

ἐλευθέραν ἐπιστημονικὴν κίνησιν, ἥτις, παρὰ τὰ ἐνδεχόμενα ἔκτροπὰ τῆς, μὲ ὀδηγὸν τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ὀρθόδοξον συνειδήσιν θὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἔχει καὶ θὰ ἔχῃ ἐξακολουθητικῶς τὴν δύναμιν νὰ δημιουργῇ τι νέον, τὸ ὁποῖον, διὰ τὸ εἶναι νέον, δὲν θὰ παύῃ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι καὶ ἀπολύτως ὀρθόδοξον. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν εἶναι στατικὸς ὀργανισμὸς καὶ ὁπωσδήποτε ὀφείλομεν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου εἰσοδος τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν νέαν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ ἀνεπηρέαστον τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν τῆς, ἡ ὁποία τότε μόνον ἔχει. λόγον ὑπάρξεως, ὅταν παρακολουθεῖ κατὰ πόδας τὴν ζωὴν, ἐπὶ ἐπιδιώξει κατ' ἐξοχὴν σήμερον καὶ ἐκπληρώσει τοῦ σωτηριώδους αὐτῆς σκοποῦ.

Ἡ νεωτέρα ὀρθόδοξος Θεολογία καὶ αἱ τάσεις τῆς φερόμεναι πρὸς τὰς κατευθύνσεις αὐτὰς οὐ μόνον δὲν ἀποστρέφουν τὴν μετὰ τῆς δυτικῆς Θεολογίας ἐπαφὴν καὶ συνεργασίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπολύτως γνησίῳ ἐπιστημονικῷ πνεύματι ἐπιζητοῦν αὐτάς, ἐν ὅλῃ τῇ ἐπιστημονικῇ ἐλευθερίᾳ καὶ συνειδήσει

Δὲν θεωρῶ δὲ περιττὸν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ σᾶς τονίσω, ὅτι τὴν εἰλικρινῶς προσφερομένην ταύτην ἐπιστημονικὴν συνεργασίαν μας εἰς τὴν καταβαλλομένην ἰδίᾳ οἰκουμενικὴν προσπάθειαν ἐπιδιώκομεν πλὴν ἄλλων καὶ μὲ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως ἀπολύτως εἰλικρινοῦς πνεύματος συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν μας. Δυστυχῶς προγενέστεραι, ἐνέργειαι μερικῶν ἐκκλησιῶν ἐξ ὑπερβολικοῦ καὶ ἴσως οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζήλου ἐμφανιζόμεναι κατεπίκραναν τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ δὴ τὴν ἑλληνικὴν, δι' ἀψυχολογήτων καὶ ἀτοποτάτων προπαγανδιστικῶν εἰς βάρος τῆς ἐνεργειῶν. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐν τῷ γνησίῳ πνεύματι τῆς νεωτέρας οἰκουμενικῆς κινήσεως τοιαῦται ἐνέργειαι δὲν χωροῦν πλέον. Καὶ ἂν τονίζω τοῦτο, τὸ πράττω σήμερον οὐχὶ ἀπλῶς διὰ νὰ ἀποτρέψω ἀπὸ τοιαύτας ἀπαραδέκτους ἀλλὰ καὶ οὐτοπιστικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ ὡς εἰς τῶν ἀρχαιότερων ἐργατῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ οἰκουμενικῇ κινήσει διὰ νὰ διαπιστώσω τὴν ὑφισταμένην σήμερον τεραστίαν διαφορὰν ὡς πρὸς τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τὴν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑφισταμένην ὄλως ἀποκρουστικὴν κατάστασιν, καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἐναρξίν τῆς νεωτέρας οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Ὅταν ἀναμνησθῶ τὴν ἐναντι ἀλλήλων στάσιν καὶ διάθεσιν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ 1920 καὶ ὀλίγον τι πρότερον ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν σήμερον ἐπιτευχθεῖσαν καὶ ἐφαρμοζομένην διάθεσιν ἀδελφικῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοσεβασμοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τῶν συνεργαζομένων, καταλαμβάνομαι ἀληθῶς ὑπὸ πλήρους αἰσιοδοξίας διὰ τὰς μελλοντικὰς προσπαθείας καὶ ἐξελίξεις καὶ διὰ τὰ προσδοκόμενα ἐπιτεύγματα τῆς τοιαύτης συνεργασίας. Ἄν δὲ εἰς ὀλίγον διάστημα τοιαύτη παρατηρήθῃ πρόοδος ὡς πρὸς τὴν διάλυσιν μεγάλου μέ-

ρους τῆς ἐκ παρεξηγήσεων καὶ προκαταλήψεων καλυπτούσης ἀπ' ἀλλήλων τοὺς ἀδελφοὺς χριστιανοὺς ἀχλύος, πόσον περισσότεραν δὲν δικαιούται νὰ ἀγαμένη τις τὴν καλὴν καρποφορίαν τῆς ἐν τοιοῦτῳ χριστιανικῷ πνεύματι ἑξακολουθητικῆς συνεργασίας καὶ ἑπαφῆς διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον;

Ἡμεῖς βέβαια δὲν θὰ ἐπιζήσωμεν νὰ ἴδωμεν τὸ τέλος, μετὰ βεβαιότητος ὅμως δυνάμεθα νὰ δραματισθῶμεν, ὅτι παρὰ τὰς ἐνσυνειδήτους ἢ ἀσυνειδήτους προσπάθειάς τῶν ἀρνητικῶν στοιχείων θὰ ἐπιτευχθῆ ἀσφαλῶς διὰ καλῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός, ὅστις εἶναι ἡ πραγματοποίησις τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου «ἵνα πάντες ἕν ᾦσι».